

определяемого трагическим пафосом и соотносимого с катастрофизмом мышления.

М. Шимонюк подчеркивает, что именно имплицированный автор, точнее авторская концепция, является тем упорядочивающим началом, которое оправдывает деструкцию языка классической русской литературы. Ломка стереотипов, конвенций и норм – девиационность стиля писателя – отражает, по мнению исследователя, проникновение литературы в доселе неизвестные глубины человеческого существования, а платоновский идиостиль открывает „новые возможности для русской литературы через 40 лет после его смерти” (с. 91).

В целом рецензируемая монография представляет несомненную ценность не только для лингвиста, но и для литературоведа и культуролога, поскольку идиостиль А. Платонова рассматривается автором чрезвычайно многоаспектно: он вписан как в лингвистическую парадигму (лингвистики текста, лингвостилистики, прагматики, семасиологии), так и в парадигму истории, философии, эстетики и культуры XX века; при этом автор демонстрирует незаурядное мастерство лингвосмыслового анализа текста платоновских произведений и их целостной интерпретации как художественных феноменов.

ЕЛЕНА А. БАЖЕНОВА

ZOFIA MITOSEK, MIMESIS. ZJAWISKO I PROBLEM. Warszawa 1997, 343 s.

Problematyka podjęta przez Zofię Mitosek ma swoją tradycję badawczą i nadal jest obecna w literaturze naukowej. Autorka recenzowanej pracy zachęca czytelnika do zainteresowania się wielonurtową problematyką *mimesis* i zapowiada dalsze prace z kręgu tej – jak to określa – „niepowtarzalnej przygody badawczej”. Z pozoru problematyka naśladowania staje się dziś niemożliwa, z drugiej jednak strony zauważa się rozwój procesów mimetycznych, tak iż – „Reprodukcja góruje nad twórczością, powtarzalność nad oryginalnością” (s.122).

Na tom składają się w dużej mierze powstałe w ciągu kilkunastu lat artykuły wcześniej publikowane, a tu rozszerzone, zmienione i zaktualizowane. Jednak zebrane w jednym tomie dają pełniejszy ogład zagadnienia i uświadamiają aktu-

alność problematyki. Całość tworzy przekonujący układ kompozycyjny, prezentujący kolejno: „teorie”, „interpretacje” i „inspiracje”.

We *Wprowadzeniu* badaczka przywołuje słynną i wciąż inspirującą książkę E.Auerbacha (1968), z którą wiąże się odrodzenie problematyki mimetycznej, by stwierdzić, że nie ogranicza – jak Auerbach – pojęcia mimesis do przedstawienia rzeczywistości obiektywnej w kompozycji i stylu utworu, lecz rozszerza zjawisko mimetyczności także na zagadnienia społeczne.

Dwa kolejne rozdziały książki (*Mimesis, Ikoniczność*) zostały podobnie skonstruowane, gdyż stanowiły hasła do słownika terminów literackich. Znalazły się w nich konstatacje terminologiczne i wyjaśniona została semantyka pojęć. Z.Mitosek przypominała rozumienie zjawiska mimesis przez Platona i Arystotelesa, by udowodnić aktualność tych ujęć. Zaakcentowała fakt, iż współcześnie badacze stawiają pytania zarówno o istotę procesu naśladowania, jak i o rzeczywistość, jaką naśladuje dzieło sztuki. Kategoria mimesis używana dziś bywa w znaczeniu przedstawienia obiektywnego świata w utworze i jako literackie naśladowanie języka. W badaniach semiotycznych kategoria ta bywa zastępowana i reinterpretowana przez pojęcie ikoniczności literatury, stąd odrębna refleksja poświęcona temu zagadnieniu. Ikoniczność w literaturze autorka pracy uznaje za problem krytyczny i filozoficzny zarazem. Ta zdolność ewokowania przez tekst obrazów rzeczywistości przywołuje na myśl dawną formułę ut *pictura poesis* i odwieczne pragnienie, by słowo stało się obrazem. Nie bez przyczyny tytułowi rozdziału *Słowo ikoniczne* towarzyszy znak zapytania, ponieważ autorka ikoniczność literacką traktuje nie jako fakt, lecz problem do rozwiązania (np. zagadnienie różnicy między ikonem a symbolem).

W bliskim związku z omawianymi w książce kwestiami pozostaje realizm – kategoria wyjątkowej trwałości zarówno w nauce o literaturze, jak i w samej literaturze. W tej części rozważań pojawiło się pojęcie tzw. realizmu tekstowego /czyli naśladowania przez literaturę cudzej mowy/ a także rozważania nt. stylu realistycznego. Tu zwraca uwagę czytelnika zasygnalizowany jedynie w książce problem przezroczystości stylu. Warto w tym momencie przypomnieć, że już w retoryce pojawiło się pojęcie stylu ozdobnego i mowy bez ozdób /oratio pura/. Interesujący się tym zagadnieniem K.Irzykowski zwrócił w międzywojniu uwagę na to, iż – „Wybujanie metaforyki i protest tzw. prostoty przeciwko niemu to stałe epizody w historii literatury .U jednych twórców metaforyka jest dodatkowym środkiem plastycznym, u innych – koniecznym” (Irzykowski 1975:205). Współcześnie z przywołanym przez autorkę R.Barthes’em (1974) podjął polemikę T.Todorov twierdząc, że nie istnieje „stopień zerowy stylu” i nie ma stylu

„niewinnego”, neutralnego, jest on tak samo znaczący, jak obrazowy (Todorov 1976).

Wiele interesujących konstatacji przynosi rozdział o mimesis jako zjawisku antropologicznym, odwołujący się do Arystotelesowskiego twierdzenia o „instynkcie naśladowczym” człowieka. Rozwijając tę myśl, Z.Mitosek stwierdza, iż zdolność do zastępowania przedmiotów nieobecnych przez ich znakowe substytuty umożliwia międzyludzką komunikację i tworzenie kultury. Wyróżnia funkcje charakterystyczne dla antropologii mimesis, za najważniejszą z nich uznając funkcję estetyczną. Stawia też pytanie o stosunek przedmiotu naśladowanego do naśladowanej przezeń rzeczywistości.

Domeną jednej z opisanych szczegółowo funkcji – mimesis krytycznej (odmiana mimesis językowej) – jest literatura i teatr. Mimesis ta – jak stwierdziła – łączy pisarzy i artystów o nastawieniu awangardowym i oznacza postawę twórczą odwołującą się do takich technik mimetycznych, jak: cytat, cudzysłów, parodia, ironia. Następnie autorka przywołała tezę filozofów XX-wiecznych, iż każde wypowiadające się indywiduum nie może mówić inaczej, jak tylko poprzez ustosunkowanie się do tradycji utrwalonej w mowie. Zestawienie pomysłów literaturoznawczych M.Bachtina (twórcy teorii cudzej mowy) z ontologią M.Heideggera i dekonstrukcją J.Derridy pozwoliło Z.Mitosek wyodrębnić postawę zwaną mimetyzmem ontologicznym. Kolejne wprowadzone przez autorkę recenzowanej publikacji pojęcie – dyskursu mimetycznego – oznacza naśladowanie różnych sposobów mówienia w celu poddania analizie mowy samej. Badaczka przypomina o zjawisku kryzysu naśladowania w sztuce awangardowej i o tym, że rozwój XX-wiecznej literatury dowiódł niewystarczalności kategorii mimesis w interpretacji pisarstwa J.Joyce’a czy M.Prousta. W tytule jednego z rozdziałów pojawia się pytanie, czy „Koniec mimesis?”, a więc literatury imitującej literaturę, skoro we współczesnej refleksji o sztuce panuje pogląd, iż praca artystyczna ma charakter autonomiczny, a zadaniem teorii jest „obalanie metafizyki mimesis”. Postawienie tego problemu wydaje się tym bardziej zasadne po dekonstrukcji J.Derridy, kwestionującej „czyste wymyślanie” na rzecz czytania, powtarzania, cytowania i ujmującego wyobrażnię jako ruch lekturowy, pismo zaś za przesunięcie, kontaminację i transpozycję tekstów. Poglądy Derridy zestawia autorka z ujęciami P.Ricoeura. Badaczka zastanawia się ponadto na tym, jakie konsekwencje dla teorii literatury wynikają z dekonstrukcji mimesis i stwierdza: „Jeśli chcielibyśmy utrzymać w badaniach literackich kategorie mimesis, to miałyby ona status umownego terminu dla określenia relacji dzieła i tego, co jest poza nim, relacji, którą można by nazwać przedstawianiem, wyrażaniem, uobecnianiem, symbolizacją, tekstualizacją”.

Zasygnalizowane wyżej ustalenia teoretyczne Z.Mitosek znajdują swą egemplifikację w części interpretacyjnej pracy, mającej na celu ukazanie przemian w koncepcjach naśladowania. Przykładem naśladowania biblijnego (kategoria „kroczenia po śladach”) stała się analiza O naśladowaniu Jezusa Chrystusa Tomasza a Kempis. Za T.Todorovem badaczka przypomniała, iż naśladowanie chrześcijańskie i droga, po której kroczą ludzie w poszukiwaniu sacrum, to tzw. mimesis szczęśliwa.

Tekstem nowym w zbiorze jest rozdział traktujący o mimesis romantycznej, a w nim analiza Mickiewiczowskiego rozumienia fenomenu naśladowania na podst. prelekcji paryskich, w których pojawiła się odmienna od klasycznej koncepcja naśladowania. O tym, iż naśladowanie było dla Mickiewicz kwestią praktyczną, świadczą zaprezentowane dwa szkice interpretacyjne: teorii słowa – czynu w *Dziadach Cz. III* i związków intertekstualnych w Panu Tadeuszu, przykładzie „zabaw z literaturą”. Problem muzykalizacji poezji i jej wizualizacji rozwinęła autorka na podst. liryków C.K.Norwida. Dwie kolejne ilustracje teoretycznych tez autorki stanowią: *Lalka* i literatura faktu (szczególny wyraz mimetyzmu formalnego).

W zamykających tom *Inspiracjach* Z.Mitosek dzieli się swymi doświadczeniami lekturowymi bliskich jej autorów i książek, recenzując prace: G.Genette’a, J.Derridy, M.Bachtina i R.Jakobsona.

Konkludując, można powiedzieć, iż autorka w książce, którą sama określa mianem „intertekstualnej całości”, udowadnia, jak wiele różnorodnych zjawisk i problemów obejmuje współcześnie kategoria mimesis, skoro i mass media operują przedstawieniem mimetycznym. Nie dziwi więc niejednokrotnie pojawiająca się w pracy refleksja, iż trudno jest określić istotę naśladowania – czy odnosi się ono do rzeczywistości, idei, reprezentacji, gestu czy słowa. Badaczy stylu praca ta zainspiruje do refleksji nad zagadnieniem mimesis stylistycznej czy toposów elokucyjnych. W świetle dotychczasowych rozważań staje się zrozumiałe, iż zagadnienia naśladowania oscylują między postawą tradycjonalistyczną, akademizmem a nowatorstwem. Właśnie literacka twórczość sytuuje się niejako między tymi dwoma biegunami – odtwarzaniem i tworzeniem. Twórca bowiem przypomina terminatora, który – jak twierdził J.J.Lipski- „wie, że ma zrobić but jak najpodobniejszy do buta wypuszczonego z rąk samego majstra” (Lipski 1957:8).

Literatura:

Auerbach E.,1968, *Rzeczywistość przedstawiona w literaturze Zachodu*, przeł.i oprac.

- Z.Żabicki, t.1, 2, Warszawa.
- Barthes R., 1974, *Stopień zero stylu. – Antologia współczesnej krytyki literackiej we Francji*, oprac. W. Karpiński, Warszawa, s. 306-315.
- Irzykowski K., 1975, *Wybór pism krytycznoliterackich*, oprac. W. Głowala, Wrocław.
- Lipski J.J., 1957, *Wstęp do: J.Kasprowicz, Poezje*, Warszawa, s. 5-18.
- Todorov T., 1976, *Tropy i figury*, tłum. J. Kaczorowski, „Archiwum tłumaczeń z teorii literatury i metodologii badań literackich”, s. 21-35.

BARBARA BOGOŁĘBSKA

WOLFGANG STADLER, MACHT SPRACHE GEWALT. RECHTSPOPULISTISCHE SPRACHE AM BEISPIEL V.V. ŽIRINOVSKIJS VOR DEM HINTERGRUND DER WANDLUNGEN POLITISCHER SPRACHE IN RUSSLAND, INNSBRUCK: Verlag des Instituts für Sprachwissenschaft der LEOPOLD-Franzens-Universität, 207 s.

Monografia austriackiego lingwisty jest wyrazem zainteresowania zachodnich badaczy przemianami w języku wywołanymi nowymi realiami politycznymi w krajach tzw. bloku wschodniego, a szczególnie w Rosji. Uwagę przyciągają przede wszystkim te procesy, które wiążą się z przechodzeniem od języka władzy totalitarnej (nowomowy) do języka demokratycznego, czyli procesy, których zapoczątkowanie przypisuje się działalności polityków określanych jako demokratyczni reformatorzy. Autor przedstawianego opracowania zdecydował się jednak uczynić swym obiektem język i osobowość, Władymira Wolfowicza Żyrynowskiego, postaci reprezentującej tendencje, które spośród możliwych następstw liberalizacji stosunków społecznych najbardziej niepokoją – propagowanie przemocy.

Pięknie wydana książka zawiera przedmowę, wprowadzenie, pięć rozdziałów rozczłonkowanych na liczne podrozdziały, wykaz literatury oraz aneks, dający czytelnikom wgląd do czterech tekstów źródłowych. We *Wprowadzeniu* (s.13-20) przedstawia autor budowę, metody oraz cel swojej pracy. Zamierza zarówno poszerzyć pole badawcze o zjawiska mało dotąd opisane, jak również uzupełnić lukę, którą pozostawiły prace ograniczające się głównie do słownictwa - jego analiza uwzględnia bowiem aspekt pragmatyczny. Bazą materiałową są wypowiedzi Żyrynowskiego publikowane w latach 1993-1996 w prasie rosyjskiej